

V. Gilbert Edit–Novák Sára–Csatári Mónika

Határok és hatások

Parttalan vagy mederbe terelt irodalomtörténet?

Kulturális diskurzust egyengetünk, kanalizálunk, moderálunk Pécsről, webes és nyomtatott közegben, interkulturális, interperszonális: „több személyes” akciókban, magyarokkal és nem-magyarokkal. Határon túliakkal és inneniekkel, az itt élő kisebbségek literátoraival „tölünk” és más (pl. magyar) nemzeti kisebbségek irodalmáraival „tölük”; lektorokkal, műfordítókkal, sokféle többszörös identitású komparatistával. Irodalmáraink – szakterületük, tanulmányaik, származásuk, lakhelyük, érdeklődésük, nyelvi kompetenciájuk alapján – több kultúrára látnak rá, egyszerre többen vannak otthon. Hatással vannak egymásra, kapcsolatba, beszélgető helyzetbe hozzák irodalmaikat szimbolikus és valós személyükön át.

Kitapintva vállalkozásunk határait, nyomozva a hatása után¹ el kell ismerni: elismerik, izgalmasnak tartják, de nem teljesen otthonos posztmodern világunkban e posztmodern természetű kísérlet a soknyelvűség megvalósítására. Talán túl sokat akarunk itt már, talán harmadik kötetünk tizenegynyelvűsége riasztó a befogadónak, aki nem hiszi el, hogy a megértés másként (anyanyelven, egy nyelven belül maradván) is: részleges.

A Pécs-decentrum Kulturális Egyesület által megjelentetett *A Perifériáról a Centrum* című háromrészes kötet sorozat alcíme *Világirodalmi áramlás a 20. század középső évtizedeitől*. A tervezett, a jövőben további kötetekkel is kiegészülő sorozat egy irodalmi kísérletből indult, mely „»kísérlet« az elméleti és gyakorlati értékét tekintve pontosan átgondolt interkulturális irodalmi diskurzus terve” (Biczó 2008).

¹ Lásd az alábbi írásokat: Bandyopadhyay (2011), Benyovszky (2003), Biczó (2008), Csányi (2003), Demény (2008), Fekete (2008), Fried (2003), Füzesi (2004), Gecse (2007: 351, 366, 381), Hammer (2005), Horváth (2003), Jastrzębska (2003), Kamarás (2009), Kálmán C. (2005), Sándorfi (2005), Medve (2006), Merényi (2010), Nagy (2006), Papp (2005, 2008), Parrag (é. n.), Safronova (2011), Schmidt (2005), Sirbik (2005), Tóth (2005), V. Gilbert (2003), Varga (2007).

A „kultúrközi beszélgetés” ideális megvalósulását egy olyan irodalmi beszélgetés kialakítása és elindítása jelenti, amelyben magyar kötődésű, de többes identitású irodalmárok újra-/át- és egymásra írhatják eddigi, nyelvi, kulturális, irodalmi értelemben vett „centrum” és „periféria” fogalmainkat. A cím maga is több irányba mutat: a „perifériáról nézve a centrum”, illetve a „perifériáról beszélő centrum” értelmezések alapvetően felmerülhetnek. Saját, abszolút értelemben vett határaink újbóli kialakításának, irodalmi/kulturális kánonba való belehelyezésének kérdéseire keresik a választ a kötetek: lehetséges-e újragondolni eddigi irodalmi, kulturális, nyelvi identitásunkat és az ezeket kialakító tényezőket? Áttörni az ezekből adódó tabukat, vagy éppen megerősödni bennük? Kapcsolódási pontot találni a különbözővel, hasonlóságot felfedezni a másban? „Saját” történetet írni az „idegenről”?

A kérdésfeltevés extremitása maga bontja le a tanulmánykötet szerkesztés formai hagyományait (is): a szerzők saját témájukon belül egymásra is reagálnak egy adott kötetten kívül és belül, egy folyamatosan megújuló, több szálon futó és sokfelé ágazó, többes párbeszédet kialakítva. A szerkesztői cél egy „Olyan rendhagyó, nyitott formát (...) működtetni, ami szeretne túllépni mind a zárt, monologikus könyvforma korlátain, mind egy tanulmánykötet esetlegességein, a tematikus folyóiratszámok belső reflexióhiányán s a kanonizálódott konferencia-formátum görcsöségén. Célja a kultúrák figyelmének egymásra irányítása, s a tekintetek egymás iránti érdeklődésének fenntartása. A visszajelzés-visszacatolás, a reflexió, a kérdés-válasz-vélemény áramoltatására, a kommentár műfajának legalizálására és újraértelmezésére tesz kísérletet; többlépcsős csoport-párbeszédet realizál”. (V. Gilbert 2003). Ennek megvalósulása követhető nyomon az első kötetet követő második (2005), majd harmadik (2006) részben: a beszélgetés, egymásra történő reagálás oldottabbá válása bonyolítja tovább a szálakat, és további kapcsolódási pontok fedeződnek fel.

A „peremhelyzet” és „központiség” az irodalmi kánon által kijelölt virtuális térben, illetve az ezzel szoros fogalmi összefüggésben álló földrajzi térben szerepet kap, kiterjedve a beszélgetésben résztvevők saját, belső terére is. A kötetekben megszólalva ezzel egy időben határozhatják meg egyéni, közösségi-kulturális, irodalmi pozíciójukat a kánon, más megszólalók és önmaguk tükrében. Az ötlet szokatlan, de nem mond el-

lent a kánonnak: a „hermeneutikailag szituált szubjektum egyéni narratívája lesz bármely tudományosnak gondolt, nyilvánított megnyilatkozás akkor is, ha ezt elfedi. Ennek bátorító tudatában (ha nem csüggedünk el a ránk váró nehézségektől már az elején), egy olyan nyitott, izgalmas kísérletbe foghatunk, melynek során egyféle, közös, pillanatnyi, többszemélyes világirodalom-történetet hozunk létre saját fonatainknak a többiekébe bonyolításából” (V. Gilbert 2003).

A kötetek bizonyosságul szolgálnak arra is, milyen sokféle határátlépés történhet a saját kulturális háttérből a másik felé tekintve, lépve. A földrajzi határok átlépése már a Magyarországon, de valószínűleg a közép-európai régióban is jól ismert mondat felidézésénél elkezdődik, miszerint a terület híd Kelet(-) és Nyugat(-Európa), illetve Európa és Ázsia között. Benyovszky Krisztián tanulmányában (Benyovszky 2003) V. Gilbert Editre (Oroszország „Profitálni akar határhelyzetéből. Áthidaló, egyeztető szerepkört vindikál magának Kelet és Nyugat, Európa és Ázsia, Észak és Dél stb. között.”) reagálva Ján Bakošt idézi, aki szerint Szlovákiában olyan földrajzi, történelmi, gazdasági feltételek hatottak, melyek a kulturális tradíciót segítették a legkülönbözőbb művészi áramlatokkal vegyíteni, így jellemző átfedések és érintkezési pontok jelentek meg, „peremeskeresztezések” alakultak ki, hasonlóan a magyar kulturális térhez.

A földrajzi határon való elhelyezkedés témájához kapcsolódva említhető a sorozat második kötetében M. Sándorfi Edina (2005) tanulmánya is, bár nem hivatkozik a fentiekre. A határon-lét fogalmát a szerző az írásmód határhelyzetével egy időben helyezi középpontba. Az osztrák-magyar határon lévő faluban élőkről író Terézia Moráról szólva hivatkozik Horváth Miléna (2003) első kötetben szereplő tanulmányára a köztiség írásmódját említve, illetve Jolanta Jastrzębskára (2003) az écriture feminine-nel kapcsolatban, szintén az első kötetből:

„Ez a köztes, feminin, vagy nevezzük inkább más(képp)-létnek, lesz most is a hívószó. Tehát a határ-sáv, amely nem pusztán két német nyelvű irodalmat választ el és köt össze immár, hanem ez esetben a kortárs német irodalom jellemző sajátosságaként interkulturális, intermediális köztiségről van szó. A centrum-periféria problematika kiterjesztése, átfordítása valamiféle határon létre illetve köztes létre/térre továbbra is meghatározza a szövegemet.”

A nyelvi határok átlépésére legkiválóbb példa a harmadik kötet egésze. A tizenegy különböző nyelven megszólaló könyv egy más jellegű határátlépésre is kísérletet tesz: a különböző túlvilágképek kulturális hagyományait tárja fel a kötetben megszólalók által.

Fried Ilona (2003) a sorozat első kötetében szereplő tanulmányában a 20. századi olasz prózairodalom áttekintésével az olasz nyelv határainak és az itáliai kulturális centrumok-perifériák kialakulásának feltérképezését is megkísérli. Az írott olasz irodalmi nyelv (firenzei dialektus) és a köznyelv különbségeit fedi fel, kitérve az európai (centrális) irodalmi hatásokra és az olasz irodalmon belüli műfaji rétegződésekre.

Irodalmi korszakhatárok átlépéséről olvashatunk Csányi Erzsébetnél (2003). A szerb, vajdasági és magyar irodalom korszakváltásaira reagálva fedezi fel a 20. században lezajlott paradigmaváltásokat a késő modern-posztmodern korszak között. Gátai Zoltán az olvasásmódok peremvidékeire kalauzol a szomszédos – horvát – területeket érintve, s mindkettőjük a második kötetben Parrag Judit (2005) említi a „mágikus” és „fantasztikus” szerzők tendenciaszerű színre lépése kapcsán.

A szerzők bemutatkozó oldala a weboldalon² és a kötetben is megtalálható. Rezüméikben szakmai érdeklődési körükről adnak rövid, összefoglaló képet, valamint magyarázatot arra, hogy szövegeik mellett található, szerkesztői motivációra kiválasztott illusztrációik miként kapcsolódnak saját kultúrájukhoz, szakterületükhöz, illetve a kötetben megjelent szövegekhez. A margókon olyan sokféle asszociációt kínáló ábrák találhatók, mint például – a teljesség igénye nélkül felsorolva – a kisvakond (Benyovszky Krisztiánnál), a tiszavirág lárvája (Csányi Erzsébetnél), a glagolita írás két betűje (Gátai Zoltánnál), a varsói sellő (Jolanta Jastrzębskánál), a belfasti operaház (Kurdi Máriánál), vagy egy álomfogó (Vöö Gabriellánál).

Ezek az emblémák megjelennek a tartalomjegyzékben, valamint szövegeik fejlécében a szerző nevét és a tanulmány címét kísérve. Szövegeiken belül, egymásra történő hivatkozásaik alkalmával a szerzőtárs emblémájának egyszeres, kétszeres vagy háromszoros, margón történő megjelenésével segítik az adott tanulmány megfelelő számú kötetben való megtalálhatóságát.

² <http://periferia.btk.pte.hu/periferia/rezumek1.htm>

Az első kötet meghatározott célja a tizenöt résztvevő saját(os), személyre szabott irodalomtörténetének felfedezése, kultúrák és irodalmi hagyományok határain át, egy orosz témájú indító szövegből kiindulva. A második kötetben tovább és a korábbihoz képest más irányba szövődő szövegek találhatóak, érintve a nem-professzionális írói attitűd és az anyanyelvről való lemondás témáját, valamint láthatóvá válik az etnikai és női irodalmak erősödése. A harmadik kötet központi témája a misztikum megjelenési formái és a spirituális hagyomány, melyet (s korábbi írásaik összefoglalóit) az összesen tizenegy nyelvű kötetben minden szerzőtől egy centrális és egy regionális nyelven találhatunk meg.

Hivatkozott irodalom

- BANDYOPADHYAY, ARUNIM (2011): Edit V. Gilbert, ed., 'From Periphery – To Centre: Trends in World Literature from the Middle Decades of the Twentieth Century to the Present', Vol. 3. *A Critic Journal of the Centre of Russian Studies*, 2011/9., Jawaharlal Nehru University.
- BENYOVSZKY KRISZTIÁN (2003): Hangjáték – Homiliák Gilbert Edit Túljárni a központ eszén című irodalomtörténeti víziójához. In *A perifériáról a centrum 1. Világirodalmi áramlás a 20. század középső évtizedeiben*. Interneten: <http://periferia.btk.pte.hu/periferia/bk.htm>, letöltve: 2012. 04. 23.
- BICZÓ GÁBOR (2008): „A Perifériáról a Centrum”, avagy diskurzus arról, miként találunk magunkra a világirodalom térképén. *Műút* 2 (6). Interneten: <http://www.muut.hu/korabbilapszamok/006/biczo.html>, letöltve: 2012. 04. 23.
- CSÁNYI ERZSÉBET (2003): Irodalmi árterületek. In *A perifériáról a centrum 1. Világirodalmi áramlás a 20. század középső évtizedeiben*. Interneten: <http://periferia.btk.pte.hu/periferia/cse.htm>, letöltve: 2012. 04. 23.
- DEMÉNY PÉTER (2008): A periférikus hófúvás (Átfogó). *Korunk* 19 (1), 115–116.
- FEKETE J. JÓZSEF (2008): *A marginalitás természetes állapota*. Interneten: http://www.magyarso.com/fex.page:2008-01-05_A_marginalitas_termeszetes_allapota.wcag, letöltve: 2012. 04. 23.
- FRIED ILONA (2003): Séta az olasz próza erdejében. In *A perifériáról a centrum 1. Világirodalmi áramlás a 20. század középső évtizedeiben*. Interneten: <http://periferia.btk.pte.hu/periferia/fi.htm>, letöltve: 2012. 04. 23.
- FÜZESI PIROSKA (2004): A perifériától a centrum, világirodalmi áramlás a 20. század középső évtizedeitől. 1. *Helikon* 50(3), 464–466.
- GECSE GÉZA (2007): *Bizáncról Bizáncig. Az orosz birodalmi gondolat*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- HAMMER ERIKA (2005): A perifériáról a centrum: Világirodalmi áramlás a 20. század középső évtizedeitől 2. *Filológiai Közöny* 51 (1–2), 119–123.
- HORVÁTH MILÉNA (2003): A frankofón irodalom centrum és periféria között: a „köztiség” megjelenési formái Assia Djebar műveiben. In *A perifériáról a centrum 1. Világirodalmi áramlás a 20. század középső évtizedeiben*. Interneten: <http://periferia.btk.pte.hu/periferia/hm.htm>, letöltve: 2012. 04. 23.
- JASTRZEBSKA, JOLANTA (2003): A mai lengyel írónők mássága. In *A perifériáról a centrum 1. Világirodalmi áramlás a 20. század középső évtizedeiben*. Interneten: <http://periferia.btk.pte.hu/periferia/jj.htm>, letöltve: 2012. 04. 23.

-
- KAMARÁS ISTVÁN (2009): Misztikum a periférián. *Kritika* 38 (6), 33–34.
- KÁLMÁN C. GYÖRGY (2005): EX LIBRIS. *Élet és Irodalom* 49 (39), 23.
- M. SÁNDORFI EDINA (2005): Kultúrák a határon avagy két író „harmadik típusú” találkozása. In *A perifériáról a centrum 2. Világirodalmi áramlás a 20. század középső évtizedeiben*. Internet: <http://periferia.btk.pte.hu/perif2/sandorfi/sandorfiedina.htm>, letöltve: 2012. 04. 23.
- MEDVE A. ZOLTÁN (2006): Polilógus, metodológia és kánon. A perifériáról a centrum – Világirodalmi áramlás a 20. század középső évtizedeitől. *Jelenkor* 49 (9), 940–943.
- MERÉNYI ANNAMÁRIA (2010): Egymás tükrében (A perifériáról a centrum. Világirodalmi áramlás a 20. század középső évtizedeitől). *Lindua* 4 (9–10), 120–121.
- NAGY ESZTER (2006): A perifériáról a centrum 1–2. Világirodalmi áramlás a 20. század középső évtizedeitől. *Kritika* 35 (2), 32–33.
- PAPP ÁGNES KLÁRA (2005): Több-személyes világirodalom-történet. *Élet és irodalom* 49 (45), 11.
- PAPP ÁGNES KLÁRA (2008): *Átlátunk az üvegen? Gondolatok a kortárs irodalomról*. Budapest, Napkút, 319–323.
- PARRAG JUDIT (2005): Nobel-díj 2003: amikor a fénycsóva Afrikára esik. In *A perifériáról a centrum 2. Világirodalmi áramlás a 20. század középső évtizedeiben*. Internet: <http://periferia.btk.pte.hu/perif2/parrag/parragjudit.htm>, letöltve: 2012. 04. 23.
- САФРОНОВА, ЛЮДМИЛА В. (2011): Европа и Россия: культурные топосы «центр» и «периферия». *Книголюб* 2011/3, 82, Новая русская литература. Interneten: <http://www.newruslit.ru/modernwords/dispute/1.v.safronova.-evropa-i-rossiya-kulturnye-centry-topos-i-periferiya-1>, letöltve: 2012. 04. 23.
- SCHMIDT ILDIKÓ (2005): A perifériáról – a centrum. Világirodalmi áramlás a 20. század középső évtizedeitől című tanulmánykötet-sorozat bemutatása. *THL2: Journal of Teaching Hungarian as a 2nd Language and Hungarian Culture. A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata* 1 (2), 163–164.
- SIRBIK ATTILA (2005): Nem befejezett változat. *Symposion* 44–46, 91–93.
- TÓTH ORSOLYA (2005): A perifériáról a centrum: Világirodalmi áramlás a 20. század középső évtizedeitől 1. Szerkesztette V. Gilbert Edit. *Filológiai Közöny* LI. (1–2), 114–118.

-
- V. GILBERT EDIT (2003): A Perifériáról a Centrum – Egy projekt megvalósulásának esetlegességei. In *A perifériáról a centrum 1. Világirodalmi áramlás a 20. század középső évtizedeiben*. Internet: <http://periferia.btk.pte.hu/periferia/mindenkiperiferia.htm>, letöltve: 2012. 04. 23.
- VARGA ÉVA (2007): Személyesség és párbeszéd. A perifériáról a centrum. Világirodalmi áramlás a 20. század középső évtizedeitől 1–2. Beszélgetés V. Gilbert Edittel, a PTE BTK Modern Irodalomtörténeti Tanszéke docensével, a kötetek szerzőjével. *Echo* X. (1), 37–38.